

Н. В. Сметаніна, аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЗЛОЧИННІСТЬ І ВІКТИМНІСТЬ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ І ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ

У сучасному суспільстві проблема дослідження злочинності є однією з найактуальніших, є важливим об'єктом вивчення у кримінологічній науці та практиці боротьби зі злочинністю. Багатогранність, складна структура злочинності зумовлює значне коло пов'язаних із нею кримінологічних питань. Одним із таких питань є визначення та аналіз взаємозв'язку злочинності і віктимності, можливості захисту потерпілих від злочинних посягань.

У кримінологічній науці досліджувани питання у тій або іншій мірі стали предметом наукових пошуків і дискусій для таких вчених, як Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, В. Є. Квашис, Л. В. Кондратюк, О. М. Костенко, В. В. Лунєєв, В. С. Овчинський, Д. В. Рівман, В. О. Туляков, Л. В. Франк, В. І. Шакур, В. Є. Христенко та інші.

Злочинність – практично всезагальне явище. Її рівень досяг загрозливих розмірів по всьому світу, а ефективний контроль над нею перетворився на одну із глобальних проблем сучасності, що вимагає комплексного підходу¹. Хоча вчені зазначають, що у розвинутих країнах рівень злочинності знижується, між тим у країнах, що розвиваються, він неухильно зростає². Україна належить сьогодні до групи країн, що розвиваються. У науковій літературі зазначається, що суспільства, які сповідують загальнолюдські цінності і які ставляться до своїх громадян з повагою і турботою про їх благополуччя, є суспільствами із низьким рівнем злочинності. А страх перед злочинністю може вплинути на суспільну думку на користь повернення до більш жорстких санкцій і права людини будуть порушуватися. Більш того, сучасні дослідження доводять, що страх перед злочинністю породжує саму злочинність, тому що страх викликає почуття впевненості у злочинця і почуття безпорадності у жертви. Страх перед злочинністю і усвідомлення потенційної можливості стати жертвою злочину

¹ Шабалян, В. А. Политика и преступность [Текст] / В. А. Шабалян // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 43–52.

² Травис, Дж. Международные стратегии предупреждения преступности в обществах переходного периода: проблемы и перспективы [Текст] / Дж. Травис // Право и политика. – 2001. – № 2. – С. 126–130.

у сучасному суспільстві помітно зріс (у порівнянні з 80–90 роками минулого століття) і є для людини більш актуальним, ніж, наприклад, страх старості або хвороби¹. Відбувається зміна суспільної самосвідомості, звикання до життя у суспільстві, в якому існує об'єктивна загроза життю людини². І як подібне «звикання» вплине на криміногенну ситуацію, поведінку представників злочинного світу, якісний рівень життя громадян спрогнозувати дуже важко. Українські правозахисники (близько 30 правозахисних організацій) у щорічній доповіді про права людини заявили про погіршення ситуації з правами людини за підсумками 2011 року та назвали бідність і залежний суд ключовими тенденціями останніх років³.

Так, за даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України у 2007 році було зареєстровано 401293 злочинів, у 2008 році – 384424, у 2009 році – 434678, у 2010 році – 500902, у 2011 році – 515833 і у 2012 році (станом на 20.11.2012 р.) – 443665 злочинів. Отже, починаючи з 2009 року спостерігаємо збільшення динаміки злочинності, яка у сукупності із постійною криміналізованістю повідомлень у засобах масової інформації породжує у громадян відчуття страху і безпорадності. А за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна належить до країн із максимальною інтенсивністю умисних вбивств (коефіцієнт інтенсивності умисних вбивств становить 9.0)⁴. Від злочинних посягань у 2007 році загинуло 9800 осіб, у 2008 – 8656 осіб, у 2009 – 6590 осіб, у 2010 – 6077 осіб, у 2011 році – 6426 осіб і у 2012 році (станом на 20.11.2012 р.) – 5674 осіб. Лише за останні шість років у нашій державі внаслідок злочинних діянь загинуло 43223 осіб (!). Держава зазнала значних втрат, що мають незворотній характер.

Перспективним вбачається дослідження зв'язку злочинності і віктимності⁵, що виступають своєрідними формами адаптації процесу девіантності до процесу змін соціальної структури⁶. Дуже часто саме напружені взаємовідносини між злочинцем і жертвою найбільш суттєво впливають на рішучість особи вчинити злочин. Категорія «зв'язок злочинець-жертва» може і повинна стати реальним інструментом прогнозування кримінальної дійсності й максимального її зниження шляхом виявлення не тільки май-

¹ Васильченко, Г. С. Страх перед преступностью в современном обществе [Текст] / Г. С. Васильченко // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 116–119.

² Ройбанд, К. Х. От истерии вокруг преступности к нормальному состоянию? [Текст] / К. Х. Ройбанд // Социологические исследования. – 2001. – № 11. – С. 77–83.

³ Правозащитники об Украине: бедность и зависимый суд.

⁴ Кондратюк, Л. В. Криминологическое измерение [Текст] / Л. В. Кондратюк, В. С. Овчинский. – М. : Норма, 2012. – С. 132.

⁵ Потерпілий від злочину (міждисциплінарне дослідження) [Текст] : монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссрод, 2008. – 364 с.

⁶ Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) [Текст] / В. О. Туляков. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.

бутих злочинців, а й потенційних жертв¹. Сьогодні у кримінологічній науці має постати питання не тільки про межі злочинного потенціалу особи злочинця, але і про межі злочинного потенціалу особи жертви у механізмі розвитку злочинного посягання.

Актуальною проблемою є також визначення збитків, що завдаються жертві злочину, можливість їх обчислення у грошовому виразі. По кожному конкретному злочину прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру і прямий збиток особистого характеру. Можливо підрахувати витрати на лікування і лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо визначити у грошовому еквіваленті моральні і психологічні втрати, образу честі і гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища і самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). До того ж різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, особливо моральне і психологічне напруження зростає, коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, звалтування і т. д.² А при дослідженні феномену наркозлочинності стає очевидним, що, наприклад, виміряти і оцінити у грошовому вираженні всі наслідки шкоди, що настає у результаті розповсюдження у суспільстві захворювання наркоманією надзвичайно складно, наслідки розтягнуті у часі і стають очевидними лише у майбутньому, коли виправити становище неможливо. У такому випадку доцільно до збитків від злочину включати також витрати на лікування і психологічну реабілітацію членів родини наркозалежної особи³.

Вважаємо, що лише вдосконалення методів розрахунку «ціни» конкретних злочинів із врахуванням досвіду транснаціонального законодавства (зокрема, Європейської конвенції про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, прийнятої у місті Страсбург 24 листопада 1983 року), розробка розрахункових таблиць визначення «ціни» злочинності по кожному виду злочинів (насильницькі, корисливі, насильницько-корисливі, необережні, анархо-індивідуалістичні злочини) підвищить рівень дослідження злочинності у комплексному її розумінні і стане дієвим механізмом захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень.

¹ Юрченко, О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Ю. Юрченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 16 с.

² Антонян, Ю. М. Кримінологія [Текст] : учеб. для бакалавров / Ю. М. Антонян. – М. : Издательство Юрайт, 2012. – С. 175–176.

³ Романова, Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы [Текст] : монография / Л. И. Романова. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2010. – С. 8–37.

К. О. Полтава, аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У МЕХАНІЗМІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема автотранспортної злочинності не може бути вичерпно досліджена без урахування потерпілого, яким нерідко виступає пішохід. Останній, як учасник дорожнього руху, є його атрибутивною частиною, оскільки, як справедливо зазначає В. А. Мисливий, без перебільшення можна стверджувати, що від пішохода багато в чому залежить стан аварійності: пішохід найчастіше стає потерпілим у дорожньо-транспортних злочинах¹. У загальній кількості жертв дорожньо-транспортних пригод, за нашими даними, лівову частку складають саме пішоходи (55,7%). Для порівняння зазначимо, що 60 років тому їх частка складала, наприклад, лише 25–30%. За даними українського вченого О. М. Мойсюка, наприкінці 90-х років ХХ ст. жертвами ДТП ставали 40,4% пішоходів².

Поведінка пішоходів, потерпілих від дорожньо-транспортних злочинів, буває двох типів: 1) правомірна, принаймні, нейтральна поведінка, та 2) неправомірна поведінка. Причому найбільш частими порушеннями правопорушеннями пішоходів є: 1) рух у забороненому місці, зокрема, у місцях, де перехід проїжджої частини заборонено; 2) рух поперед транспорту, що близько рухається; 3) несподівана поява з-за транспорту, споруд, дерев та ін., що обмежує видимість водіїв; 4) рух на заборонний сигнал світлофора; 5) вихід і вхід під час руху транспортного засобу; 6) пересування по проїжджій частині (наприклад, пішки, на роликівих ковзанах, лижах тощо) та знаходження на полосі руху автотранспорту (наприклад, у нетверезому стані); 7) гра на проїжджій частині; 8) проїзд на підніжках або виступаючих частинах транспортного засобу. Окрему віктимологічну групу пішоходів складають особи, головним чином підлітки, які надають послуги водіям автомобілів (миття або витирання стекол транспортних засобів, роздача рекламних листівок, збирання милостині тощо). Як правило, такі потерпілі діють в умовах обмеженого часу на ділянках проїжджих частин з доволі інтенсивним рухом, до того ж ще й у годину-пік.

¹ Мисливый, В. А. Борьба органов внутренних дел с дорожно-транспортными преступлениями, связанными с причинением вреда пешеходам [Текст] : учеб. пособие / В. А. Мисливый. – К. : Науч.-исслед. и ред.-издат. отдел, 1990. – С. 31.

² Мойсюк, О. М. Віктимологічна профілактика порушень правил безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України) [Текст] : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Мойсюк ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1999. – С. 8.